

не состава, ибо лишь она выражает действия и ущерб причинённый ими" [5, с.67-68]. В той же час в науці кримінального права домінує точка зору, що суспільна небезпека у свою чергу має дві ознаки: характер та ступінь суспільної небезпеки злочину. Н.Ф. Кузнецова вважає, що характер суспільної небезпеки як якісна ознака визначається об'єктом злочину, об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною злочину, у той час як кількісна характеристика - ступінь суспільної небезпеки - "зависит главным образом от степени опасности ущерба, его величины" [3, с.71]. Ми приєднуємось до останньої точки зору, оскільки характер суспільної небезпеки, як якісна ознака, має визначати принципову розбіжність між злочинами, що знаходять вираз у різній кваліфікації злочинів, котра, як відомо, визначається саме сукупністю ознак складу злочину, а ступінь суспільної небезпеки - визначається непринциповими розбіжностями між злочинами, тобто тими особливостями конкретного злочину що впливають лише на індивідуалізацію та диференціацію покарання.

Таким чином, характер суспільної небезпеки злочину, передбаченого ч.1 ст. 155^б КК України визначається умисним діянням фізичної, осудної особи, яка досягла віку 16 років, у вигляді здійснення 2 (в разі здійснення оптової то 1) або більше угод купівлі-продажу товарів з ухиленням від відповідної реєстрації, вчинене протягом року після накладення відповідного адміністративного стягнення, з метою отримання неконтрольованого державою прибутку в розмірі до семи з половиною мінімальних розмірів заробітної платні, чим завдає шкоди суспільним відносинам, пов'язаним з відповідною реєстрацією угод купівлі-продажу, які здійснюються з метою отримання прибутку, та відповідно тому шару кредитно-фінансової системи України, що пов'язаний з обліком та оподаткуванням належної торгівельної діяльності.

Особливості конкретного злочину в межах зазначених ознак складу злочину, який полягає, наприклад, в тривалості торгівельної діяльності, в сумі неконтрольованого прибутку, характеризують ступінь суспільної небезпеки цього конкретного злочину.

Надійшла до редколегії 10.04.2000

Список літератури.

Бажанов М.І. Кримінальне право України. Частина Загальна. Х., 1998. 2. Прохоров В.С. Преступление и ответственность. Л., 1984. 3. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М., 1969. 4. Чубарев Л.Н. Общественная опасность преступления и наказание. Качественные методы изучения. ВНИИ МВД СССР. М., 1981. 5. Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве. Свердловск, 1987.

А.В. Байлов

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЯННЯ, ВЧИНЕНІ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Відповідно до ст.ст. 3, 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною

цінністю. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Однею із завдань кримінального законодавства України є охорона особи, її життя, здоров'я, честі, гідності, прав та свобод.

В КК України більшість злочинів проти особи зосереджено в главі III Особливої частини "Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи". В залежності від безпосереднього об'єкту злочини проти особи поділяють на наступні групи: злочини проти життя, злочини проти здоров'я, злочини проти особистої волі, статеві злочини, злочини проти честі та гідності особи. Певне місце серед злочинів проти життя та здоров'я особи займають злочини, що вчиняються в стані сильного душевного хвилювання. В Особливій частині КК України існують дві статті, які передбачають вчинення злочинів в стані сильного душевного хвилювання (ст. 95 КК - умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання і ст. 103 КК - умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання). Умисне легке тілесне ушкодження, заподіяне під впливом сильного душевного хвилювання, злочином не визнається. Вивчення матеріалів правозастосовчої практики показало, що майже 80% даних злочинів вчиняються особами, які пов'язані з потерпілим родинними, інтимними та іншими відносинами, де злочин є кінцевою фазою конфлікту, що виникає в результаті цих відносин.

Ні теорією, ні судовою практикою не визначені чіткі критерії розмежування заподіяння шкоди в стані сильного душевного хвилювання від вчинення умисних вбивств, зокрема з помсти, ревнощів й від заподіяння шкоди життю і здоров'ю особі при перевищенні меж необхідної оборони. Не приділяється належної уваги цьому питанню й наукою кримінального права. Можливо, цим і пояснюються помилки, що допускаються при кримінально-правовій оцінці таких суспільно небезпечних діянь. Крім того, аналіз слідчо-прокурорської та судової практики свідчить, що при кваліфікації злочинів проти життя, здоров'я, волі і гідності особи виникають певні труднощі. Так, вироком Дніпропетровського обласного суду А. був визнаний винним і засуджений за ст. 93 п."з" КК України за те, що він під час сварки з В. на ґрунті особистих неприязних стосунків умисно, з помсти, з великою силою наніс останньому удар кухонним ножом у область грудини, в результаті чого сталася смерть потерпілого. На підставі ст. 26 КК України А. визнаний особливо небезпечним рецидивістом. Розглядаючи справу в касаційному порядку, судова колегія Верховного Суду України вирок змінила з таких підстав. Виходячи з матеріалів справи, суд обґрунтовано зробив висновок, про те, що засуджений вчинив умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання, що виник внаслідок протиправного насильства з боку потерпілого, однак, дав невірну юридичну оцінку діям засудженого, в зв'язку з чим вирок підлягає змінінню, дії засудженого - перекваліфікації з п."з" ст. 93 на ст. 95 КК України. З матеріалів справи вбачається, що В., не дивлячись на заперечення А., увійшов до його домоволодіння, почав розпивати спиртні напої, що приніс з собою, висловлюватись нецензурними словами. Як визнав суд, він першим, з хуліганських спонукань, образив і вдарив А., після чого схо-

пив сокиру, почав розмахувати нею, знищив телевізор та магнітофон. Не пам'ятаючи себе, А. схопив кухонний ніж, та наніс один раз сильний удар у грудину В., від якого останній помер. За таких обставин судова колегія дійшла до висновку, що А. застосував ніж у зв'язку з неправомірними діями з боку потерпілого. Вона змінила вирок, виключивши застосування до винного ст. 26 КК, та перекваліфікувавши його дії на ст. 95 КК України як умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання [1].

Згідно з ч. 1 п.4 ст. 40 КК України вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями потерпілого визнається обставиною, що пом'якшує відповідальність особи. Підставою пом'якшення відповідальності в таких випадках є віктимна поведінка потерпілого, що викликає стан сильного душевного хвилювання у винного. В психології та психіатрії цей стан прийнято називати афектом. Афект (від лат. *affectus* - душевне хвилювання, пристрасть) - короточасний, різко виражений, стрімко розвинений стан людини, який характеризується сильним та глибоким хвилюванням, яскравим зовнішнім виявленням, звуженням свідомості та зниженням контролю за своїми діями [2, с.24]. Розрізняють два види афекту: фізіологічний та патологічний. Фізіологічний афект (лютість, гнів, страх) в більшості впливає на психіку, однак не позбавляє людину можливості усвідомлювати та контролювати свою поведінку, як під час патологічного афекту. У стані патологічного афекту людина не здатна розуміти своїх дій, а значить їх контролювати та керувати ними. Згідно зі ст. 12 КК у такому випадку людина визнається неосудною. Таким чином, для притягнення особи до кримінальної відповідальності з пом'якшуючих обставин за вчинення злочину, передбаченого ст. 95 чи ст. 103 КК України є наявність фізіологічного афекту. Але, для кваліфікації вбивства чи сприяння тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження обов'язковою умовою є встановлення *неправомірних дій* з боку потерпілого, що призводять винного до стану сильного душевного хвилювання. Посягання на життя, здоров'я особи в стані сильного душевного хвилювання, викликаного правомірними діями по відношенню до винного, не можуть містити в собі складі злочинів, передбачених ст. 95 або ст. 103 КК України.

В чинному кримінальному законодавстві, із змісту ст.ст. 95, 103 КК неправомірність дій з боку потерпілого визначена як тяжка образа або протизаконне насильство. У п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 01.04.1994 "Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини" визначається: "Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень, нанесення побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (погроза заподіяти фізичну, моральну чи майнову шкоду). До тяжкої образи слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує честь і гідність винного або його близьких" [3, с. 297].

Однак, ми вважаємо, що фізіологічний афект може бути викликаний не лише тяжкою образою чи протизаконним насильством, але й іншими обставинами, які можуть бути визнані у якості пом'якшуючих відповідальність особи.

Це питання привертало увагу багатьох вчених, і для вирішення його вони пропонували різні підходи. Так, В.В. Сташис, М.І. Бажанов стверджують, що для застосування ст. 95 необхідно, щоб сильне душевне хвилювання було викликане тільки протизаконним насильством чи тяжкою образою з боку потерпілого. Якщо таке хвилювання було зумовлене іншими обставинами, склад злочину, що розглядається, відсутній [4, с. 52]. Інакше вирішує це питання М.Й. Коржанський, вказуючи на те, що вбивство вважається вчиненим у стані фізіологічного афекту, який виник внаслідок інших протизаконних або глибоко аморальних дій потерпілого, якщо ці дії потягли чи могли потягти за собою тяжкі наслідки для винного чи його близьких [5, с. 120]. Таку думку підтримує і І.І. Карпець, який зазначає, що хоча законодавець в статтях Особливої частини КК України і вказує, що душевне хвилювання повинно бути визнане насильством чи тяжкою образою з боку потерпілого, не завжди тільки ці обставини можуть викликати афект й бути визнані як такі, що пом'якшують суспільну небезпечність діяння [6, с. 97]. На нашу думку, чинне кримінальне законодавство повинне передбачати кримінальну відповідальність особи за вчинення умисного вбивства чи заповідання тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження в стані сильного душевного хвилювання, який виник не лише внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, а й внаслідок інших протизаконних дій потерпілого, що також призводять до стану фізіологічного афекту.

В судовій практиці нерідко зустрічаються випадки, коли насильство чи тяжка образа з боку потерпілого були відсутні, а сам афект був викликаний іншими обставинами. Так, прикладами можуть бути наступні випадки: коли П. з помсти, на очах у Л. знищує його власний будинок, внаслідок чого у Л. виникає стан афекту, перебуваючи в якому він заподіює тяжкі тілесні ушкодження П.; коли трирічна дівчинка, вирвавшись з рук батька, вибігла на проїжджу частину, де потрапила під колеса автомобіля, після чого батько, побачивши пригоду, вбив водія, перебуваючи в стані фізіологічного афекту; коли дружина причиняє своєму чоловіку середньої тяжкості тілесне ушкодження, знаходячись в стані сильного душевного хвилювання, який був викликаний тим, що чоловік постійно пиячив, не брав участі у вихованні дітей й одного вечора прийшов додому в нетверезому стані, всю заробітну платню пропив, що переповнило "чашу терпіння" дружини. У вищезазначених прикладах всі обставини можуть призводити до стану фізіологічного афекту, але цей стан не був викликаний ні тяжкою образою, ні протизаконним насильством з боку потерпілого. Таким чином, можна зробити висновок, що стан сильного душевного хвилювання може виникати внаслідок самих різноманітних обставин, що призводять до суспільно небезпечних наслідків, передбачених кримінальним законом.

На думку М.Й. Коржанського, необхідно, щоб інші протизаконні дії потерпілого потягли чи могли потягти за собою настання тяжких наслідків для винного чи його близьких [5, с. 120]. Таку позицію займає і С.В. Бородин, вказуючи, що ця обставина на практиці не завжди враховується. Так, одним із народних судів за ст.ст. 17, 95 КК України були кваліфіковані дії Н., який вчинив

замах на вбивство інспектора рибогосподарства, який склав акт про порушення Н. правил ловлі риби, що начебто мало місце та вимагав штраф. Було встановлено, що в дійсності Н. ніяких правил не порушував. Хоч інспектор рибогосподарства діяв незаконно, по справі немає достатніх підстав визнати, що Н. знаходився в стані сильного душевного хвилювання. Дії інспектора не потягли та й не могли потягти для винного тяжкі наслідки [7, с. 157].

Таким чином, під неправомірною поведінкою потерпілого, що викликає стан сильного душевного хвилювання у винного, слід розуміти як протизаконне насильство, тяжку образу, так і інші протизаконні діяння, якщо ці діяння потягли чи могли потягти за собою тяжкі наслідки для винного чи його близьких. При цьому під іншими протизаконними діяннями слід передбачити вчинення потерпілим діянь, що грубо порушують норми права незалежно від галузі (трудове, житлове, адміністративне і т.п.), а також знищення або пошкодження майна, самоуправство, наклеп тощо.

Розгляд зазначених питань дає змогу зробити висновок, що чинне кримінальне законодавство потребує ретельного аналізу та удосконалення. На нашу думку, у новому КК України було б доцільно передбачити в ст.ст. 95, 103 КК наступне: "Умисне вбивство (умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, тяжкої образи або інших протизаконних діянь з боку потерпілого, якщо ці дії потягли чи могли потягти за собою тяжкі наслідки для винного чи його близьких, - карається ..."

Надійшла до редколегії 24.02.2000

Список літератури:

1. Архів Дніпропетровського обласного суду. Кримінальна справа № 22к98, 1998.
2. Энциклопедический юридический словарь. М., 1998.
3. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1998. № 11.
4. Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике. Х., 1987.
5. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. К., 1998.
6. Карпец И.И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в уголовном праве. М., 1959.
7. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни. М., 1977.

А.М. Шульга

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

В сучасних умовах проблема правової охорони земель привертає до себе увагу вчених-правознавців. Вона є актуальною, комплексною, представляє теоретичний інтерес і практичну значимість. У першу чергу це обумовлено багатогранністю функцій, що виконує земля, роллю і значенням даного природного об'єкта в забезпеченні життєдіяльності людини і суспільства в цілому. Земля, будучи найважливішим елементом екосистеми, є основою життєдіяльності людини. Від її стану багато в чому залежить нормальне функціонування як суспільства в цілому, так і окремого індивіда. Крім того, у зв'язку з переходом